

МОТИВАЦІЙНА ФОРМА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Правова реальність існує не лише в абстрактних конструкціях, таких як принципи, правила і закони. Право є міжінституційним феноменом, що діє на всіх рівнях буття, в тому числі і в думках та уявленнях людей, які є єдиними реалізаторами правових настанов. І саме в підсвідомості людини відбувається перехід від абстрактного правила до юридично значущої дії.

Досліджуючи шляхи підвищення правової ефективності, сучасна юридична наука оминає своєю увагою факт суб'єктивного сприйняття права, акцентуючи увагу здебільшого на змісті права та механізмі правозастосування. Ігноруючи інструменти пізнання суспільного буття, що пропонує соціологічна наука, юриспруденція підносить досконалість правового регулювання як основну передумову ідеального правового режиму. Таким чином, майже ігнорується ситуація, коли технічно правильні та справедливі норми, викривляючись крізь призму індивідуального правосприйняття, фактично реалізуються в інших, часто протиправних діях. З огляду на це, дослідження суб'єктивного ставлення до права, а саме передумови, що формують таке ставлення, мають бути досліджені з урахуванням як правової, так і соціологічної методологічних баз.

Питання соціально-правового впливу в цілому та його мотиваційної форми зокрема дотепер не піддавалось детальному науковому аналізу. Активні соціально-правові дослідження, які частково зачіпали і зазначену тематику, розпочались в 60-х рр. минулого століття і тривають і понині. В різні періоди до мотиваційного впливу зверталися такі науковці як С. Алексєєв, В. Казимирчук, В. Кудрявцев, В. Нерсесянц, Н. Оніщенко, В. Сирих, О. Скакун, О. Тихомиров, Ю. Шемшученко, В. Щегорцов та ін. Втім, наукова категорія «мотиваційна форма соціально-правового впливу» потребує системного аналізу як об'єкт комплексного та ґрунтового дослідження.

Соціально-правовий вплив є основним способом реалізації соціального спрямування права, каналом інтеграції правового в суспільне життя на усіх можливих рівнях, в тому числі і на рівні ідей та переконань. Вплив є складним процесом, дією, що є результатом взаємодії багатьох факторів, які в своїй сукупності формують кінцевий результат, що характеризується категорією ефективності права. Метою цього дослідження є аналіз природи мотиваційної форми соціально-правового впливу як передумови формування в особистості переконань щодо права та його застосування, ціннісних критеріїв оцінки права, а також дослідження тих чинників, що впливають на його зміст та реалізацію.

Формування найбільш ефективних для правосприйняття установок у свідомості особи потребує певного підґрунтя, системи цінностей, якими право забезпечить свій статус. Авторитет правового регулювання не може виникнути спонтанно, як факт; він має ґрунтуватись на причинно-наслідковому зв'язку між правом та певними явищами соціальної реальності, що особа визнає як власні цінності. З огляду на те, що в будь-якому суспільстві існує ряд загальновизнаних цінностей, які мають значення для абсолютної більшості населення, це значно полегшує процес формування авторитету права.

Типовим прикладом практичної реалізації мотиваційного впливу права може бути право на життя. Ст. 3 Конституції України визнає життя людини найвищою соціальною цінністю. В очах суспільства право матиме авторитет лише тоді, коли саме воно буде головним, ефективним та надійним засобом захисту життя. Адже нормативне закріплення цього права ще не гарантує ефективних механізмів його забезпечення. І навпаки, захист життя може здійснюватись не правовими методами, а наприклад, із застосуванням зброї. В такому випадку, хоча є нормативне закріплення, і життя дійсно захищене, однак між цими двома фактами відсутній причинно-наслідковий зв'язок.

Доречним буде зауважити, що ціннісне сприйняття соціальної дійсності та її окремих елементів формується лише з огляду на конкретні суспільні та індивідуальні потреби, інтереси, наміри та цілі як со-

ціально-психологічні явища, що визначають характер поведінки суб'єктів і мотивують особистість до почуття правоповаги (або віддаляють її від цього стану).

Таким чином, мотиваційна форма соціально-правового впливу права є наслідком трьох чинників, які визначають зміст та ефективність такої мотивації:

1. наявність соціальних явищ та процесів, які більша частина населення визнає суспільною цінністю;
2. відповідність цих цінностей власним інтересам особи в мірі, достатній для того, щоб скорегувати власну поведінку з метою реалізації таких інтересів;
3. очевидний зв'язок між об'єктом, що являє цінність та правом як ефективним інструментом його забезпечення.

Формування найбільш ефективних для правосприйняття установок у свідомості особи потребує певного підґрунтя, системи цінностей, якими право забезпечить свій статус. Авторитет правового регулювання не може виникнути спонтанно як факт, він має ґрунтуватись на причинно-наслідковому зв'язку між правом та певними явищами соціальної реальності, що особа визнає як власні цінності. З огляду на те, що в будь-якому суспільстві існує ряд загальноновизнаних цінностей, що мають значення для абсолютної більшості населення, це значно полегшує процес формування авторитету права.

Процес перетворення нормативних приписів у реальні дії суб'єкта має назву механізму прийняття юридично значущого рішення [1, с. 123]. Беручи за основу соціологічно-правові погляди В. Сірих, можна окреслити ряд факторів, які передують прийняттю такого рішення. Умовно їх можна поділити на сприйняття права, правову поінформованість та блок суспільних факторів.

1. Сприйняття права особистістю — рівень мотивації, визнання та авторитету права, що формується в свідомості людини. Іншими словами, сприйняття права є особистою мірою цінності права.

2. Правова інформованість, що складається з сукупності теоретичних та прикладних знань особи про:

- конкретну норму, що надає права і покладає обов'язки;
- процесуальні моменти реалізації прав і обов'язків;
- повноваження і компетенцію органів управління, від яких залежить реалізація прав і обов'язків;
- правозахисні механізми, що дозволяють відновити порушені права.

3. Блок суспільних факторів, що поєднує в собі індивідуальне сприйняття особою соціальної та правової дійсності, її уявлення про:

- політику держави в конкретній сфері управління як цілісної системи;
- цілі, на досягнення яких спрямовані конкретні закони, що забезпечують цю політику;
- соціально-економічні умови, в яких дані цілі реалізуються;
- масову поведінку громадян, які реалізують (чи ні) положення даних законів;
- громадську думку, в якій відбито ставлення до цих законів і органів влади, що їх реалізують.

Не зважаючи на те, що всі вищезазначені фактори тією чи іншою мірою впливають на прийняття юридично значущого рішення, значна роль в правореалізації припадає саме на суб'єктивне сприйняття права. Особливість психологічного ставлення до нормативного регулювання полягає в тому, що воно формується згідно механізму зворотної дії. Інакше кажучи, правовий вплив на свідомість людини визначає її ставлення до права як соціального інституту та загальнообов'язкового регулятора суспільних відносин. У науці це явище визначається як мотиваційна форма соціально-правового впливу.

Мотиваційна форма впливу права певною мірою корелює з тим, що В. Щегорцов визначає як ідеологічну функцію правосвідомості [2, с. 31]. Екстраполюючи ті соціально-правові концепції, які були актуальні в 80-ті рр. XX ст., на сучасний рівень наукового розвитку, можна стверджувати, що метою ідеологічної функції правосвідомості є формування позитивного ставлення суспільства в цілому та кожної людини зокрема до явищ правової дійсності, правових норм та їх безпосередньої реалізації.

Психологічний вплив на свідомість людини, що визначається трьома означеними вище чинниками визначає рівень правоповаги особи. Формування правоповаги відображає, фіксує позитивно-ціннісний, життєво-необхідний, корисно-практичний вплив права, правових законів та інших юридичних явищ на основні сфери життя громадянського суспільства, що відбиваючись у правосвідомості, правовій культурі, внутрішньому світі особистості, створює умови для появи настанови щодо позитивної оцінки явищ правової дійсності і здійснення правомірної поведінки членами суспільства.

Правоповага — це духовно-психологічна властивість особистості, що полягає в позитивно-ціннісному, конструктивно-критичному ставленні до права, правових явищ, які відображають і забезпечують

права і свободи індивіда, формується в умовах громадянського суспільства на основі позитивної правосвідомості і досконалої правової культури та виявляється в масовій правомірній поведінці. У такій якості правоповага розглядається як цінність громадянського суспільства [3, с. 177].

Весь емпіричний та теоретичний досвід про право, що особа отримує через власні органи чуття, складає власне критичне відображення в свідомості людини. В. Щегорцов визначає наступні форми, в яких втілюється індивідуальне ставлення до права.

По-перше, це — уявлення, думки про бажане та чинне законодавство, про необхідність його зміни, удосконалення, про систему правозастосовних і правоохоронних органів та їх роботу, про шляхи і методи боротьби зі злочинністю та її викорінення, про власну можливу поведінку у сфері права в майбутньому тощо.

По-друге, це — оцінки, що даються громадянами щодо різних правових явищ: правової надбудови в цілому, її складових частин, законодавства в цілому, вимог конкретних норм права, роботи органів державної влади, власної поведінки та поведінки інших громадян у сфері права в минулому і сьогодні, діяльності громадських і державних організацій і своїх дій у попередженні та викорінюванні правопорушень тощо [2, с. 82].

Зауважимо, що перелічені форми є продуктами мислення людини. Однак вони знаходять свій прояв в усій діяльності людини в цілому і конкретизуються в окремих діях та висловлюваннях.

Таким чином, мотиваційний аспект правового впливу виявляється у формуванні в особистості індивідуальних принципів, переконань та поглядів щодо права та його застосування.

Не зважаючи на певну абстрактність правової мотивації, дослідження цієї проблематики прямо пов'язано з практичними проблемами як правотворення, так і правореалізації. Адже право приводиться в дію саме людьми, що мають переконання, потреби, ідеї та цілі. Тут передусім йдеться про ціннісну оцінку права як інструменту забезпечення правопорядку та ставлення людини до правових норм, яке може бути і позитивним, і негативним.

Між правовим та суспільним існує стабільна взаємодія, що виявляється залежно від поваги до права. На взаємну залежність двох соціальних площин звернув увагу Ю. Тихомиров, стверджуючи, що право створює реальні гарантії для розвитку особистості, для захисту її свобод та інтересів, і водночас забезпечує собі найбільш повне визнання і позитивну підтримку з боку громадської думки. У свою чергу висока соціальна оцінка громадян щодо діючих в країні законів, юридичних установ і професій створює сприятливі умови для свідомого дотримання вимог нормативних приписів, для розвитку суспільних відносин і формування почуття впевненості в стабільності правового порядку. Інакше кажучи, ступінь суспільного престижу права прямо пропорційна рівню його оцінки громадською думкою. Саме таким шляхом забезпечується відповідність між цілями законодавця й інтересами народу, між законом і проведенням його в життя [4, с. 85].

Резюмуючи все вищенаведене, варто відзначити, що мотиваційна форма соціально-правового впливу виявляється у формуванні у суб'єкта стійких моральних принципів, переконань щодо права та його застосування. Вона конкретизується в ціннісній оцінці права як інструменту забезпечення правопорядку та ставлення людини до правових норм, яке може бути як позитивним, так і негативним. Факторами, що впливають на ідеологічні переконання особистості щодо ролі та значення правового регулювання в житті суспільства виступають соціальні цінності, власна оцінка особою цих цінностей та усвідомлення ролі права як гаранта таких цінностей.

Лише за умови адекватного сприйняття права суспільством, панування правового престижу дія правових норм буде реалізовуватись з максимальною ефективністю. Підвищення авторитету закону сприятиме подоланню проблем правового нігілізму, зловживання правом та забезпечить справедливе регулювання як правовідносин в цілому, так і розв'язання конфліктів. До того ж, стан правоповаги є індикатором якості закону, за допомогою якого можна визначити першочергові шляхи реформування правової системи.

Використані джерела:

1. *Социология права: [учеб. пособие]* / В.М. Сырых, В.В. Глазырин, Ю.И. Гревцов и др.; [под ред. В.М. Сырых]; Ин-т законодательства и сравнит. правоведения при Правительстве РФ. — М.: Юрид. Дом «Юстицинформ», 2001. — 480 с.
2. *Щегорцов В.А.* Социология правосознания / В.А. Щегорцов. — М.: Мысль, 1981. — 174 с.
3. *Воронова І.В.* Правоповага як ціннісне явище громадянського суспільства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 — «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І.В. Воронова; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2006. — 200 с.

4. *Право и социология* / Ю.А. Тихомиров. — М.: Наука, 1973. — 359 с.

Тарабукін О. Ю. Мотиваційна форма соціально-правового впливу.

В статті розглядається психологічний вплив права як соціокультурного явища на індивідуальні ціннісні переконання особистості. Формулюється авторське визначення поняття мотиваційної форми правового впливу та наводяться чинники, які визначають його зміст та ефективність. Окремо визначаються передумови прийняття особою рішення, що має юридичне значення. Встановлюється зв'язок мотиваційного впливу права із категоріями правоповаги та ідеологічної функції правосвідомості. Наводяться шляхи використання теоретичних знань про предмет дослідження в нормотворчій діяльності та практиці правозастосування.

Ключові слова: мотиваційна форма соціально-правового впливу, ідеологія, цінність права, право повага, сприйняття права.

Тарабукин А. Ю. Мотивационная форма социально-правового воздействия.

В статье рассматривается психологическое воздействие права как социокультурного явления на индивидуальные ценностные убеждения личности. Формулируется авторское определение понятия мотивационной формы правового воздействия и приводятся факторы, которые определяют его содержание и эффективность. Отдельно определяются предпосылки принятия лицом юридически значимого решения. Устанавливается связь мотивационного воздействия права с категориями правоуважения и идеологической функцией правосознания. Приводятся пути использования теоретических знаний о предмете исследования в нормотворческой деятельности и практике правоприменения.

Ключевые слова: мотивационная форма социально-правового воздействия, идеология, ценности права, право уважение, восприятие права.

Tarabukin O. Motivational form of social and legal impact.

The article examines the psychological impact of law as a social and cultural phenomena on individual value beliefs. Author formulates his own definition of motivational form of legal effect and presents factors which determine its content and effectiveness. This article offers an individual preconditions of legally significant decisions. The connection of the motivational impact of the law category pravopovahy and ideological functions of justice is being explained. Ways to use the theoretical knowledge of the subject of study in lawmaking activities and enforcement practice are offered.

Key words: motivational form of socio-legal influence, ideology, value of law, respect for the right perception of law.

Рекомендовано до друку кафедрою теорії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка.